

50 let

Psihiatrična
bolnišnica
Begunje

MEJE PSIHIIATRIJE

MEJE
PSIHIIATRIJE

Begunje,
25. in 26. oktober
2002

MEJE FORENZIČNE PSIHIATRIJE (ALI PRAVNI VIDIKI PSIHIATRIJE)

Dušan Žagar

Forenzična psihiatrija velja že od začetkov znanstvene ere psihiatrije za psihiatrično subspecialno področje. O njej in o forenzični psihoterapiji obstajajo zelo obsežni priročniki in učbeniki.

Izraz forenzična ali sodna psihopatologija se ne uporablja več, ker ne vključuje terapevtskih dimenzij. Medtem ko se je pred nekaj desetletji forenzična psihiatrija ukvarjala izključno s psihiatričnim izvedenstvom in je upoštevala le fenomenološki pristop, se je danes področje izredno razširilo, torej - poleg psihopatološkega gledanja še psihodinamsko z upoštevanjem socio-kulturnega in psihosocialnega aspekta. Vsekakor je tudi forenzična psihiatrija psihiatrija, vendar je to območje, kjer se srečujeta psihiatrična in pravna znanost.

Sodobna forenzična psihiatrija sledi dosežkom psihiatrije pa tudi prava. Pristop je multidimenzionalen: dopolnjujeta se fenomenološki in psihodinamski pristop.

Lahko bi govorili tudi o specifičnih področjih, kot so » forenzična psihiatrija otrok in mladostnikov«, »geriatrska forenzična psihiatrija«, »penalna psihiatrija«, ki se ukvarja s psihičnimi motnjami zapornikov. K vsaki duševni motnji bi lahko dodali še forenzični aspekt te motnje. Po drugi strani bi različna kazniva dejanja lahko opazovali z aspekta psihiatrije, psihodinamike, psihoanalize, socialne patologije, viktimologije, forenzične psihologije, razvojne dinamike ali še kako drugače. Forenzična psihiatrija uporablja vse dosežke in odkritja klinične psihiatrije (nevrofiziološke, radiološke, psihološke) itd.

V zgodovinskem razvoju odnosov duševni bolnik – družba sta prišla do izraza dva osnovna aspekta forenzične psihiatrije :

1. vprašanja zaščite družbe pred duševnim bolnikom oziroma njegovim nenormalnim vedenjem (družbena nevarnost oz. kriminalno vedenje duševnega bolnika),

2. vprašanja zaščite bolnika in njegovih interesov pred družbo.

Prvo vprašanje se nanaša večinoma na kazensko pravo, drugo pa na civilnopravno, zakonsko in družinsko pravo.

Mejna področja forenzične psihiatrije, ki pa se prepletajo z njo, bi najbolje osvetlil, če bi kar naštel predmete učnega programa študija forenzične psihiatrije:

- forenzična psihopatologija,
- forenzična psihologija,
- medicinsko pravo,
- socialna psihiatrija,
- socialni procesi in socialne deviacije,
- kriminologija,
- viktimologija,
- statistika, informatika, znanstveno raziskovalno delo v forenzični psihiatriji,
- psihične motnje in kriminal,
- psihiatrično izvedenstvo,
- psihodinamika v forenzični psihiatriji,
- socioterapija v forenzični psihiatriji.

Menim, da bi bilo nujno dodati še etiko v forenzični psihiatriji in še kaj.

Psihiatrija in pravo se srečujeta na naslednjih področjih:

1. Zdravljenje psihiatričnih bolnikov brez njihove privolitve, kar je urejeno s predpisi o pravicah ter obveznostih bolnikov in zdravnikov.
2. Področje psihiatričnega izvedenstva.
3. Izvajanje varnostnih ukrepov obveznega psihiatričnega zdravljenja po kazenskem zakoniku RS.

Ad 1.

Hospitalizacijo bolnika brez njegove privolitve določa čl. 49. Zakona o zdravstveni dejavnosti (Ur.l.RS št.9/92):

Bolnika, ki zaradi duševne bolezni ogroža svoje življenje ali življenje drugih ljudi ali povzroča veliko škodo sebi in drugim, je mogoče napotiti in sprejeti na zdravljenje tudi brez njegove privolitve. Zdravnik, ki takšnega bolnika pošilja v psihiatrično bolnišnico, sme zahtevati pomoč pristojnih organov za Notranje zadeve (policije), če ugotovi, da je zaradi bolnikovega ravnanja neposredno ogrožena varnost ljudi. Zdravnik izda napotnico za hospitalizacijo z dovolj natančno avtoanamnezo in heteroanamnezo.

Postopke o pridržanju oseb v psihiatričnih zdravstvenih organizacijah pa ureja čl. 70 Zakona o nepravdnem postopku (ZNP Ur.l.SRS 30/86, RS 55/92), ki določa, da je potrebno »brez odlašanja, najpozneje pa v 48 urah« »pridržane« osebe na »zaprtih oddelkih« (bolje: varovanih oddelkih) prijaviti krajevno pristojnemu okrajnemu sodišču, ki izvede »pridržalni postopek«. Sodišče zasliši lečeče zdravnike, pa tudi druge osebe, ki lahko dajo podatke o pridržani osebi; odredi, da osebo pregleda zdravnik specialist psihiater iz druge zdravstvene ustanove. Čas »pridržanja« ne sme biti daljši od enega leta, lahko pa se na predlog tudi podaljša. Psihiatrična ustanova lahko premesti »pridržanega« bolnika na odprti oddelek ali ga odpusti, če so za to zdravstveni razlogi.

Ad 2.

Področje psihiatričnega izvedenstva se nanaša na široko področje kazenskega prava, civilnopravne, upravne in druge zadeve, kjer sodišče potrebuje razjasnitev ali pojasnilo o duševnem stanju in duševni bolezni osebe, ki je v različnih sodnih postopkih.

Sodnik z odredbo (v kazenskih zadevah) ali s sklepom (v civilnopravnih zadevah) imenuje psihiatra za izvedenca, kadar potrebuje strokovno pojasnilo s področja psihiatrije.

Izvedenčevo delo v kazenskih zadevah urejuje čl. 265 Zakona o kazenskem postopku (ZKP Ur.l.RS 63/94).

Sodnika predvsem zanima prištevnost, o kateri govori 16. člen KZ RS (Ur.l.RS 63/94):

1. Ni prišteven storilec, ki ob storitvi kaznivega dejanja ni mogel razumeti pomena svojega dejanja ali ni mogel imeti v oblasti svojega ravnanja zaradi trajne ali začasne duševne bolezni, začasnih duševnih motenj, duševne zaostalosti ali zaradi kake druge trajne in hude duševne motenosti (neprištevnost).
2. Storilec kaznivega dejanja, čigar zmožnost razumeti pomen svojega dejanja ali zmožnost imeti v oblasti svoje ravnanje je bila bistveno zmanjšana zaradi kakšnega stanja iz prejšnjega odstavka, se sme mileje kaznovati (bistveno zmanjšana prištevnost).
3. Kazensko je odgovoren tisti storilec kaznivega dejanja, ki si je z uporabo alkohola, mamil ali kako drugače sam povzročil neprištevnost, če je bila pred tem glede kaznivega dejanja podana njegova krivda, ki jo zakon določa za to dejanje.

Izvedenstvo v civilnopravnih zadevah določajo Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZD Ur.l.SRS 14/89, RS 13/94 ter 82/94), Zakon o obligacijskih razmerjih (ZOR Ur.l. SFRJ 29/78 – 57/89) in Zakon o dedovanju (ZD Ur.l.SRS 15/76, 23/78,RS 13/94).

Zaradi motenj razuma in volje posamezne osebe je lahko pravni posel neveljaven in v poštev pride lahko delni ali popolni odvzem poslovne sposobnosti.

Psihiater je lahko tudi vprašan, ali je bil oporočitelj testamentarno sposoben ali ne.

Vse več je tudi odškodninskih zahtevkov, ko se postavlja vprašanje nematerialne škode (bolečine, strah, posledice).

Ad 3.

Izvajanje varnostnih ukrepov obveznega psihiatričnega zdravljenja je za leččega psihiatra običajno zelo neprijetna obveza, za bolnika pa prav tako, ker ta največkrat ni dovolj kritičen in je premalo motiviran za zdravljenje.

Po veljavni kazenski zakonodaji v Republiki Sloveniji lahko sodišča na predlog psihiatra izvedenca izrečejo tri vrste ukrepov:

a) Varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu (64. člen KZ) lahko traja do 10 let.

Pogoji za izrek so:

- objektivna podanost kaznivega dejanja,
- neprištevnost oz. bistveno zmanjšana prištevnost storilca ob storitvi kaznivega dejanja,
- nevarnost storilca za okolico (»ponovitvena nevarnost«, bolnik bi na prostosti lahko storil kako hudo kaznivo dejanje zoper življenje, telo, spolno nedotakljivost ali premoženje),
- možnost odprave nevarnosti storilca le z zdravljenjem in varstvom v zdravstvenem zavodu.

b) Varnostni ukrep obveznega psihiatričnega zdravljenja na prostosti (65. čl. KZ) se izreka neprištevnemu ali bistveno zmanjšano prištevnemu storilcu kaznivega dejanja, če je bil pogojno odpuščen. Izreka se največ za dobo dveh let.

c) Varnostni ukrep obveznega zdravljenja alkoholikov in narkomanov (66. čl. KZ) se lahko izreče tudi povsem prištevnim storilcem kaznivih dejanj, ki so odvisni od alkohola in mamil in obstaja nevarnost, da bodo zaradi tega ponavljali kazniva dejanja. Sodišče lahko izreče ta ukrep skupaj s kaznijo ali pogojno kaznijo.

Forenzična psihiatrija se lahko uspešno razvija le ob neprestani forenzično psihiatrični edukaciji psihiatrov, pravnikov pa tudi strokovnjakov drugih sorodnih profilov. Prav tako pa je pomembno sodelovanje in povezovanje s sorodnimi strokami, kot psihologijo, pravom, sociologijo, kriminologijo, penologijo in drugimi. Nujno je spremljanje razvoja matične stroke, klinične psihiatrije, in neprestano izpopolnjevanje v psihofarmakoterapiji pa tudi v psihosocioterapevtskih pristopih.

PRIPOROČENA LITERATURA

- Bele I. Kazenski zakonik s komentarjem - Splošni del. Ljubljana: GV založba, 2001.
- Goreta M., Jukić V., Turković K. Psihiatrija i zakon. Zagreb: Psihiatrijska bolnica Vrapče, Zagreb,1998.
- Deisinger M. Kazenski zakonik s komentarjem – Posebni del. Ljubljana: GV založba, 2001.
- Forenzična psihiatrija 18, Referati dveh posvetovanj. Ljubljana: 1990.
- Kapamadžija B. Forenzična psihiatrija. Novi Sad: Dnevnik,1989.
- Kazenski zakonik: Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2001.
- Dušan Kecmanović: Psihiatrija Tom II, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb, Svjetlost1989, str.1863 –1914, poglavje Forenzična psihijatrija, Rudolf Turčin.
- Kobal M.F. Psihopatologija za varnostno in pravno področje. Ljubljana: MNZ, Visoka policijsko-varnostna šola, 2000.
- Lokarjevi dnevi, zbornik 2002, Pravni in forenzični vidiki motenj v nadzoru impulzov. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana, Združenje sodnih izvedencev Slovenije za psihiatrijo, 2002.
- Lokarjevi dnevi, zbornik 2001, Sodelovanje med izvedencem psihiatrom in pravosodjem. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana, Združenje sodnih izvedencev Slovenije za psihiatrijo, 2001.
- Lokarjevi dnevi, zbornik 2000, Nepremoženjska škoda. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana, Združenje sodnih izvedencev Slovenije za psihiatrijo, 2000.
- Miličinski L. Psihiater Mihael Kamin. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995.
- Martina Tomori, Slavko Zihlerl: Psihiatrija, založila: Litterapicta Ljubljana,

Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1999, str. 507 – 517, poglavje: Pravni vidiki psihiatrije, Miloš F. Kobal.

- 8.seminar forenzične psihiatrije, Prestopništvo mladih. Ljubljana: CMZ Ljubljana, 1997.
- Zbornik 11. forenzičnega seminarja :Forenzična psihiatrija. Ljubljana: Psihiatrična in nevrološka sekcija ZZNS, 1999.
- Zbornik 9.in 10. forenzičnega seminarja: Forenzična psihiatrija. Ljubljana: Psihiatrična in nevrološka sekcija ZZNS, 1998.
- Zbornik radova sa 4.savjetovanja pravnika i psihiatara BiH, Liječenje psihičkih abnormalnih delinkvenata. Sokolac: 1991.
- Zbornik psihiatrične bolnišnice Begunje, Dileme ob neprostoVOLJNI hospitalizaciji, Begunje, 1994.